

Vyresniųjų paauglių moralinių vertybių internalizacija įvairaus profilio mokyklose

Elvyda Martišauskienė

Vilniaus pedagoginis universitetas

Stripsnyje aptariamos įvairaus profilio mokyklų paauglių moralinių vertybių internalizacijos tendencijos. Atskleidžiami šių paauglių santykio su savimi, mikro- ir makroaplinka ypatumai, požiūris į terminalines ir instrumentines vertybes, taip pat doriniai jausmai bei jų kilimo šaltiniai ir savo elgesio vertinimai. Apibendrinami tyrimo rezultatai.

Pagrindiniai žodžiai: Dvasinis tapsmas, vertybės, internalizacija, mokyklos profilis.

Įvadas

Jau nuo XVIII amžiaus pedagogikos mokslas ieško būdų padėti kiekvienam moksleiviui pasirinkti savo interesus ir galimybes atitinkantį ugdymo turinį bei produktyviausias mokymosi technologijas. Lietuvoje dabar kuriama profilio mokymo sistema. Visavertę funkcionavimą ši sistema pasiekia bendrojo lavinimo baigiamojoje pakopoje, bet žemesniu lygiu tiesiogiai ar per ugdymo(si) strategijas ji nusileidžia ir į žemesnes grandis. Suprantant profilio mokymo pranašumus, o ypač jo įtaką kai kurių dalykų aukštesniam mokymuisi, svarbu aiškintis, kokią jis gali turėti įtaką visam dvasiniam tapsmui.

Žinoma, kad žmogus dvasinės būties dėka, nepaisydamas laiko ir materijos varžtų, gali vienyti su pasauliu ir pats jaustis visų savo galių šeimininku. Kitais žodžiais, įgyvendinti horizontaliąją ir vertikaliją transcendenciją tiesos, gėrio, grožio pamatu.

Šiuo atveju pasirinktas vienas aspektas, t. y. skirtingo ugdymo turinio ir moralinių vertybių internalizacijos sąveika. Tai kertinis dvasinio tapsmo komponentas, nes, A. Maceinos, K. Wojtyłos ir kt. nuomone, esmingiausiai išreiškia asmens santykius su pasauliu ir savimi, kartu įprasmindamas pažintinius ir estetinius dvasinio tapsmo atžvilgius.

Moralinių vertybių internalizacijos teorinius pamatus grindė J. Piaget, L. Kohlbergas, A. Maceina, L. Jovaiša, V. Aramavičiūtė ir kt. Nemažai atlikta aštuntojo devintojo dešimtmečių Lietuvos moksleivių dorinio tapsmo tyrimų (V. Aramavičiūtė, L. Dzenuškaitė, J. Žilionis, A. Valantinas, L. Mondeikienė, E. Martišauskienė, V. Vaicekauskienė ir kt.). Moralinių vertybių perėmimas rūpi ir dabarties pedagogams bei mokslininkams (V. Aramavičiūtei, A. Grabauskienei, V. Ivanauskie-

nei, I. Kupčikienei, S. Šukiui, I. Tilindienei, V. Vaicekauskienei, L. Zajančauskaitei ir kt.).

Akivaizdu, kad profilinis mokymas dabar plačiausiai visais lygiais aptarinėjama ugdymo problema. Teoriniu aspektu daugiausia kryptama į dalykinį (V. Targamadžė, L. Žadeikaitė, V. Gudynas ir kt.), mokyklos profilio pasirinkimo (L. Paurienė), sociologinį (A. Kalvaitis) tyrimą. Aktualu apžvelgti profilinį mokymą ir vieningo dvasinio tapimo požiūriu, nes jis implikuoja svarbiausius reformuojamos mokyklos ugdymo tikslus.

Tyrimo **objektas** – paauglių, besimokančių įvairiose mokyklose, vertybiniai požiūriai, išgyvenimai, savo elgesio vertinimai.

Tyrimo **tikslas** – nustatyti mokyklos profilio ir moralinių vertybių internalizacijos sąsajas.

Tyrimo **uždaviniai** yra išsiaiškinti: a) paauglių požiūrį į save bei mikro- ir makroaplinką; b) požiūrį į terminalines ir instrumentines vertybes; c) dorinių išgyvenimų ypatumus; d) savo elgesio dorinį vertinimą.

Tyrimo metodika ir organizavimas. Atliekant tyrimą taikytas nebaigtų sakinių metodas, Rokeacho vertybinių orientacijų ir Dodonovo emocinių išgyvenimų testai, vertybių aprašai ir anketos. Duomenų statistinė analizė atlikta pagal SPSS programą.

Tyrimo dalyvavo 1173 septintų (32,0 proc.), aštuntų (33,6 proc.) ir devintų (34,4 proc.) klasių moksleiviai. Iš jų buvo 47,6 proc. berniukų ir 52,4 proc. mergaičių. Pagal mokyklų profilį tiriamieji pasiskirstė taip: bendrojo lavinimo mokykla – 396 (33,8 proc.), katalikiškoji mokykla – 161 (13,7 proc.), realinė – 162 (13,8 proc.), humanitarinė – 192 (16,4), meno – 197 (16,8 proc.), sporto – 32 (2,7 proc.), jaunimo – 33 (2,8 proc.).

Reikia pažymėti sąlyginį mokyklų profilių skyrimą, nes jie nevisiškai atitinka numatomus mokyklų profilius (jaunimo, bendrojo lavinimo ir katalikiškosioms mokykloms neteiktinas toks statusas, o sporto ir menų mokyklose profilinis mokymas jau vyksta ir žemesnėse pakopose). Be to, skiriasi sporto ir jaunimo mokyklų imtis. Viena, tokių mokyklų yra mažai, antra, jos nebuvo svarbiausias atlikto tyrimo tikslas. Sporto profiliui atstovauja vienos sportinės klasės mokiniai ir įvairių mokyklų auklėtiniai, lankantys dar ir krepšinio mokyklą. Bendrojo lavinimo mokykloje buvo atskirta grupė (72) paauglių, lankančių kaimo bendrojo lavinimo mokyklą.

Tyrimo rezultatai

Paauglių požiūris į save. Dvasinis gyvenimas remiasi savęs, kaip savo galių šeimininko, supratimu. Daugelis mokslininkų (E. Eriksonas, J. Navickas, G. Valickas ir kt.), tyrusių savęs vertinimų genezę ir svarbą asmenybės tapimui, tik sustiprina požiūrio į save reikšmę, K. Wojtylos žodžiais, „savęs turėjimui ir savęs valdymui“ kaip dvasingumo pamatui. Jis visų pirma buvo tirtas nebaigtų sakinių metodu, kad būtų galima užčiuopti kokybinį požiūrį į save aspektą. Vertinimo kriterijumi laikytas humaniškumas. Pagal tai, kaip paaugliai su juo saistė savo sėkmes ir nesėkmes, dabartį ir ateities planus, išskirti keturi lygiai: a) labai aukštas – ieškoma išeities, pozityviai saistant save su kitais žmonėmis, telkiant savo galias, viliantis Dievo pagalbos; b) aukštas – aiškinamasi nesėkmių priežastis, mąstoma apie savo psichikos galias, galimybę daryti joms įtaką su kitų pagalba, pozityvias ateities perspektyvas; c) nepakankamas – neapibrėžti sampro-

tavimai, daug vietos skiriama išorės reakcijoms, pomėgiams, vengiama veiksmų padarinių, šalinamasi tų, kurie skaudina, dažnai keliami tik elementarūs ateities planai; d) žemas – negatyviomis, neretai asocialiomis formomis priešinamasi nesėkmėms, puolama į neveltį, depresiją, žalingų įpročių valdžią.

Duomenų analizė rodo reikšmingą požiūrio į save ir mokyklų profilių koreliaciją ($\chi^2 = 84,117$ df 39 p < 0,000). Daugiausia moksleivių (69,4 proc.) pasiekė tik nepakankamą lygį. Vis dėlto aukšto lygio požiūriu (aukščiausio tebuvo vienetai) į save išsiskyrė meno (33,0 proc.), humanitarinio (29,2 proc.) ir katalikiškojo (26,3 proc.) profilio mokyklų paaugliai. Tuo tarpu žemiausiai šį santykį reiškė jaunimo (nepakankamas lygis – 81,8 proc., žemas – 15,2 proc.), kaimo bendrojo lavinimo (atitinkamai 80,6 proc. ir 8,3 proc.) ir sporto (81,9 proc. ir 4,2 proc.) mokyklų moksleiviai. Remiantis požiūriu į savę geneze, galima manyti, kad pastaroji grupė mažiausiai patiria teigiamų vertinimų savo aplinkoje. Be to, kaip rodo I. Tilindienės tyrimai, tokio amžiaus jaunieji sportininkai labiau laukia pasiekimų vertinimų, o ne šiaip pagyrimų. Tad sporto veikla skatina teigiamą požiūrį į save tik esant atitinkamoms sąlygoms.

Netiesiogiai požiūris į save ryškėja ir vertinant kitų žmonių savybes, implikuojančias santykį su

savimi. Paaiškėjo statistiškai reikšminga tiek savikontrolės (instrumentinės vertybės), tiek savigarbos ir vidinės harmonijos (terminalinių vertybių) ir mokyklų profilių koreliacija (atitinkamai $\chi^2 = 146,126$, p < 0,000; $\chi^2 = 115,730$, p < 0,004; $\chi^2 = 134,126$, p < 0,000). Tačiau nėra savęs vertinimo ir autentiškumo koreliacijos. O autentiškumas, kaip nurodo Ch. Taylor, siejamas su atvirumu prasmingumui, nes „autentiškumo negalima ginti prasmės horizontus griauinančiais būdais“ (1996, p. 56) ir dialogu su kitais.

Koreliuojančių vertybių duomenų vidurkių pasiskirstymas kai kuriose mokyklose pateikiamas 1 lentelėje.

Akivaizdu, kad visų vertybių pasirinkimo vidurkiai nėra aukšti (buvo galimi 7 rangai). Aukščiausiai iš jų vertinama savigarba, o žemiausiai – vidinė harmonija. Tarp mokyklų lyderio pozicija tenka realinės gimnazijos paaugliams, nes jie visais parametrais patenka į trijų aukščiausių vertinimų lygį. Meno ir sporto mokyklų moksleiviai nuo jų viena pozicija atsilieka. Žemiausias požiūris į šias vertybes vėlgi yra jaunimo mokyklos auklėtinių. Ypač didelis skirtumas vertinant vidinę harmoniją, bene giliausiai išreiškiančią dvasinio pasaulio būklę. Ir nors moksleiviai aukščiausiai vertina savigarbą, bet, atrodo, ją savitai supranta, nes ir jų požiūris į savikontrolę yra žemiausias.

1 lentelė. Tiriamųjų skirstinys pagal vertybių, implikuojančių santykį su savimi, pasirinkimą (rangų vidurkiai)

Mokyklos profilis \ Vertybės	Bendrojo lavinimo	Katalikiškasis	Realinis	Humanitarinis	Sporto	Meno	Kaimo bendrojo lavinimo	Jaunimo
Savigarba	4,17	3,83	3,62	4,00	3,79	3,91	3,92	3,19
Vidinė harmonija	4,28	4,35	4,26	4,35	4,56	3,81	4,77	5,21
Savikontrolė	4,24	3,98	3,91	4,13	3,88	3,77	4,47	4,67

Taigi pozityviausias požiūris į save yra meno profilio gimnazijų moksleivių, o žemiausias – jaunimo mokyklos moksleivių. Sporto mokyklų auklėtiniai, nors daugiausia nepakankamu lygiu vertino savo humaniškumą, aukštai vertino savigarbą ir savikontrolę, tai leidžia viltis jų teigiamais ir tiesioginių vertinimų pokyčiais. Pažymėtina, kad aukštesnį sportuojančių paauglių savigarbos vertinimą rodo ir S. Šukio atlikti tyrimai. Tiesioginis ir netiesioginis požiūris į save skiriasi ne tik sporto, bet ir realinio, humanitarinio bei katalikiškojo profilio mokyklų paauglių vertinimų. Tad akivaizdus jų fragmentiškumas.

Paauglių požiūris į mikro- ir makrosociumą. Moralinio aspektu svarbus paauglių požiūris į mikro- ir makrosociumą, kuriuose ir skleidžiasi įvairialypiai jų santykiai. Tik vieni paaugliai tiesiogiai išreiškia didžiausią sąlytį su artimiausiais žmonėmis (motina, tėvu, draugais, mokytojais), kiti labiau krypsta į tautos, Bažnyčios bendruomenės lygį, treči – į Dievą.

Šiame straipsnyje, remiantis S. Šalkauskiu, A. Maceina ir kt., religinės vertybės jungiamos prie moralinių, nes jos ugdymo praktikoje dažnai susilieja: meilė Dievui visų pirma reiškiasi meile žmogui. O pastaroji plėtojama ir tautos mastu, kur ir „savo esmė, ir savo tikslu suauga su dorine sritimi“ (A. Maceina, 1990, p. 160). Tad požiūris į santykius su draugais, tėvais, mokytojais, tauta, Bažnyčia ir Dievu vertinimo kriterijumi laikytas humaniškumas. Išskirti keturi lygiai. Labai aukšto lygio yra tiriamųjų samprotavimai apie asmeninį sąlytį su jais, šių tobulumo, meilės iškėlimas; tiriamųjų aukšto lygio samprotavimai – kai reiškiamas pozityvus neapibrėžtas santykis, daugiau dėmesio skiriama dalykinėms ir

psichikos vertybėms, kai šalia teigiamų vertinimų norima, kad kai kas būtų kitaip; nepakankamo lygio samprotavimai – kai dominuoja indiferentiški ar net priešiški santykiai, rodomas nesupratimas ar nenoras suprasti, padėti, atlikti savo pareigas, kreipiamas dėmesys tik į materialius ar doroviškai neutralius dalykus; prie žemo lygio priskiriami perdėm negatyvūs, dažnai amoralūs, persmelkti gilius nuoskaudos teiginiai.

Lyginant tyrimo duomenis pagal mokyklų profilius, paaiškėjo stipriausios požiūrio į Dievą ($\chi^2 = 185,568$ df 65 $p < 0,000$), Bažnyčią ($\chi^2 = 148,910$ df 52 $p < 0,000$) bei draugus ($\chi^2 = 122,048$ df 39 $p < 0,000$) koreliacijos. Toliau eina požiūris į tautą ($\chi^2 = 69,435$ df 39 $p < 0,002$), motiną ($\chi^2 = 62,953$ df 39 $p < 0,009$). Visai nėra statistiškai reikšmingų požiūrio į tėvą, mokytojus bei priešingos lyties asmenis koreliacijų. Ir ne meilė, o greičiau atvirškčiai, juos suvienodina. Sykiu matyti, koks didžiulis potencialas lieka už visavertės sąveikos ribų. Koreliuojančių požiūrių kiekybinis išsidėstymas pagal mokyklų profilį pateikiamas 2 lentelėje.

Matyti, kad daugiausiai aukščiausių vertinimų (jie lentelėje išryškinti) pateikė kaimo bendrojo lavinimo vidurinės mokyklos ir katalikiškosios mokyklos moksleiviai, po to bendrojo lavinimo ir sporto mokyklų paaugliai. Nepalankiausiai minėtus požiūrio objektus vertina jaunimo mokyklos auklėtiniai. Ypač ženkliai nuo kitų paauglių skiriasi jų motinos ir Dievo vertinimai. Pažymėtina, kad šalia jų arčiausiai yra meno mokyklų auklėtiniai, kurių požiūris į tautą net žemesnis nei jaunimo mokyklų auklėtinių.

Be to, ryškėja ir mokyklų prioritetai. Dievą ir Bažnyčią palankiausiai vertina, kaip ir buvo galima tikėtis, katalikiškojo profilio ir kaimo

2 lentelė. Tiriamųjų skirstinys pagal požiūrį į kitus asmenis ar žmonių bendrijas (rangų vidurkiai)

Požiūrių objektai	Dievas	Bažnyčia	Draugai	Tauta	Motina
Mokyklų profilis					
Bendrojo lavinimo	3,55	3,56	2,94	2,40	2,72
Katalikiškas	3,84	3,79	2,73	2,39	2,83
Realinis	3,12	3,33	2,83	2,30	2,80
Humanitarinis	3,45	3,45	3,00	2,28	2,74
Sporto	3,34	3,57	2,84	2,49	2,76
Meno	3,18	3,23	2,71	2,20	2,78
Kaimo bendrojo lavinimo	3,65	3,78	2,60	2,47	2,81
Jaunimo	2,70	3,15	2,67	2,24	2,42

3 lentelė. Vyresniųjų paauglių skirstinys pagal požiūrį į terminalines vertybes (rangų vidurkiai)

Vertybės	Laiminga šeima	Tikra draugystė	Socialinis pripažinimas	Nacionalinis saugumas	Lygybė	Brandi meilė	Vidurkiai
Profilijai							
Bendrojo lavinimo	2,83	3,30	4,35	4,57	4,27	3,57	3,81
Katalikiškasis	2,09	2,62	4,84	4,60	4,26	3,18	3,59
Realinis	2,59	2,67	4,54	5,08	4,38	3,39	3,77
Humanitarinis	2,75	2,80	4,79	5,14	3,73	3,34	3,75
Sporto	2,90	2,83	4,55	4,36	4,39	3,75	3,79
Meno	2,67	2,80	4,65	5,18	4,45	3,15	3,81
Kaimo bendrojo lavinimo	2,13	3,33	5,11	4,97	4,44	3,61	3,92
Jaunimo	2,91	4,15	4,91	5,12	4,00	3,15	4,04

bendrojo lavinimo mokyklų paaugliai. Tuo tarpu draugai, kaip visos paauglystės simbolis, humaniškesniai atrodo humanitarinio ir bendrojo lavinimo vidurinių mokyklų moksleiviams. Tautiškumo palaikytojų daugiausiai yra kaimo bendrojo lavinimo ir sporto mokyklose, o motina labiausiai branginama katalikiškojo ir kaimo bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių.

Paauglių požiūris į terminalines vertybes. Požiūris į kitus žmones skleidžiasi renkant svarbiausias gyvenimo vertybes, galinčias tapti gyvenimo tikslais, „prasmės horizontais“ (pagal Ch. Taylor). Jos nustaty-

tos remiantis M. Rokeach metodika. Paaiškėjo didžiausios mokyklų profilių ir požiūrio į laimingą šeimą ($\chi^2 = 214,190$ df 78 $p < 0,000$), tikrą draugystę ($\chi^2 = 187,507$ df 78 $p < 0,000$), brandžią meilę ($\chi^2 = 142,283$ df 78 $p < 0,000$), nacionalinį saugumą ($\chi^2 = 121,901$ df 78 $p < 0,001$), lygybę ($\chi^2 = 118,178$ df 78 $p < 0,002$), socialinį pripažinimą ($\chi^2 = 116,108$ df 78 $p < 0,003$) koreliacijos. Duomenų pasiskirstymas pagal mokyklą pateikiamas 3 lentelėje.

Akivaizdu, kad visų profilių mokyklose dominuoja iš dalies panašūs požiūriai į terminalines vertybes. Vis dėlto aukštesniai jas verti-

na katalikiškojo profilio mokyklos paaugliai, tik šiuo atveju jiems artimesnė humanitarinio, realinio ir sporto mokyklų mokinių nuomonė. Žemiausiai terminalias vertybes vertina jaunimo mokyklos auklėtiniai, labiausiai trokštą lygybės ir brandžios meilės, bet mažiausiai suprantantys tikrąją draugystę.

Vertinant duomenis pagal prioritetus, matyti, kad jie atliepia paauglių sociumo vertinimui. Antai kaimo bendrojo lavinimo vidurinės mokyklos, kaip ir katalikiškojo profilio mokyklos, auklėtiniais svarbiausia vertybė yra laiminga šeima. Tik pastarieji, kitaip nei kaimo mokyklos auklėtiniai, ją dar remia tikrąją draugystę, brandžia meile. Tyrimai rodo, kad lygybę labiausiai brangina humanitarinio profilio mokyklų paaugliai, o socialinis pripažinimas yra bendrojo lavinimo mokyklos lūkestis. Ir vieni, ir kiti sociume aukščiausiai vertino draugus. Pažymėtinos ir akivaizdžios jaunųjų sportininkų prioritetų – nacionalinio saugumo ir tautos aukščiausių vertinimų sąsajos. Tuo tarpu jaunimo ir meno mokyklų auklėtiniais svarbesnė yra brandi meilė, jie nenurodo nė vieno prioriteto sociume. Suprantama, tokios sąsajos leidžia pasikliauti gautais rezultatais.

Paauglių požiūris į instrumentines vertybes. Jis ne mažiau svarbus, nes instrumentinės vertybės kristalizuojasi remiantis asmenybės savybėmis, lemiančiomis santykius. Taikant M. Rokeach vertybinių orientacijų metodiką bei vertybių aprašus, tirtas paauglių požiūris į orumą, jautrumą, altruizumą, solidarumą, atsakingumą, sąžiningumą bei tikėjimą, jį prašyta vertinti apibendrintai ar pateikti empirinių rodiklių. Vieni jų vertinti vertikaliuoju rangavimu ir aukščiausių lygį rodo žemiausi balai, o kiti – horizontaliuoju. Pastarųjų aukščiausių lygį rodo aukščiausi vertinimai.

Kad nekeltų dvejonų, jie lentelėje pažymėti*.

Pažymėtina tik reikšminga mokyklų profilių visų empirinių rodiklių ir požiūrio į atsakingumą, solidarumą ir tikėjimą koreliacija. Iš jų stipriausios koreliacijos su tikėjimu ($\chi^2 = 157,569$ df 39 $p < 0,000$), nesavanaudišku rūpinimusi ($\chi^2 = 149,251$ df 52 $p < 0,000$), dvasine vienybe ($\chi^2 = 116,578$ df 39 $p < 0,000$) ir pareigų vykdymu ($\chi^2 = 102,191$ df 39 $p < 0,000$). Tik su kai kuriais empiriniais rodikliais šis ryšys yra vertinant jautrumą, sąžiningumą bei altruizumą. Visai šiuo atžvilgiu nėra koreliacijų su orumo apraiškomis. Galima manyti, kad vertybės, susijusios su priedermių vykdymu, kaip ir tikėjimas, skirtingiau suprantamos įvairaus profilio mokyklų auklėtinių. Koreliuojančių empirinių rodiklių išsidėstymas pagal mokyklas pateikiamas 4 lentelėje. Joje aukščiausi vidurkiai yra išryškinti.

Duomenys leidžia manyti, kad palankiausiai instrumentines vertybes vertina katalikiškojo profilio mokyklų mokiniai, po to sporto ir bendrojo lavinimo (taip pat kaimo) mokyklų paaugliai. Žemiausius rangus šioms vertybėms skiria jaunimo, realinio ir meno profilių mokyklų auklėtiniai.

Akivaizdžiai skiriasi mokyklų profiliai pagal prioritetus. Įdomu, kad šių vertybių perėmimas siejasi su tikėjimo vertinimu. Mokyklos (katalikiškojo, sporto, bendrojo lavinimo miesto ir kaimo), aukščiausiai jį vertinusios, labiausiai pripažįsta ir kitas instrumentines vertybes. Be to, visiškai skiriasi katalikiškojo profilio ir jaunimo mokyklos paauglių vertinimai. Pirmieji plačiausiai pripažįsta tikėjimą, sąžiningumą, jautrumą ir solidarumą, o antrieji būtent juos mažiausiai vertina. Pažymėtina, kad realinių ir meno mokyklų paaugliai, taip pat žemai ar net

4 lentelė. Vyresniųjų paauglių, besimokančių įvairaus profilio mokyklose, skirstinys pagal požūrį į instrumentines vertybes (rangų vidurkiai)

Profiliai		Bendrojo lavinimo	Katalikiškasis	Realinis	Humanitarinis	Sporto	Meno	Kaimo bendrojo lavinimo	Jaunimo
Tikėjimas	tikėjimas *	2,71	2,98	2,09	2,29	2,80	2,21	2,88	2,33
	dvasinė vienybė*	2,82	2,91	2,33	2,60	2,87	2,69	2,65	2,30
Jautrumas	jautrumas	3,60	3,34	3,59	3,47	3,13	3,46	3,29	4,16
	atlaidumas	3,61	3,69	3,96	3,64	4,00	3,82	3,56	3,73
	nesavanaudiškas rūpinimasis *	3,41	3,58	3,53	3,56	3,47	3,55	3,28	3,33
Altruizmas	altruizmas	3,78	3,93	4,28	4,07	3,71	3,67	4,49	4,28
	paklusnumas	4,64	4,35	5,13	4,97	4,69	5,24	4,29	4,42
	atsidavimas darbui*	3,03	2,85	2,73	2,79	3,24	2,63	2,99	2,76
Solidarumas	interesų derinimas*	2,81	3,04	2,96	2,91	2,94	2,97	2,82	2,70
	tolerancija*	2,83	3,13	3,13	2,99	2,88	3,04	2,85	2,76
Atsakingumas	pareigų vykdymas*	3,30	3,24	3,06	3,01	3,25	2,97	3,21	3,15
	atsakymas už veiksmus*	3,49	3,42	3,44	3,46	3,56	3,45	3,46	3,30
	neanuolaidžiumas aplaidumui*	2,83	2,91	2,71	2,78	3,13	2,69	2,72	2,88
Sąžiningumas	sąžiningumas	3,24	2,64	2,71	2,41	2,33	2,75	3,06	4,15
	ištikimybė*	3,59	3,61	3,43	3,54	3,39	3,48	3,43	3,30

žemiausiai vertinę tikėjimą, esmingiausiai pripažįsta tik solidarumą. Sąžiningumą labiausiai vertina humanitarinio profilio mokyklų auklėtiniai, o atsakingumą – ir jaunieji sportininkai. Pažymėtina, kad tik altruizmas nesulaukė nė vienoje mokykloje jo visų koreliuojančių empirinių rodiklių aukščiausių vertinimų. Daugiausia jų pateikė bendrojo lavinimo (miesto ir kaimo) bei sporto mokyklų paaugliai. Ši jaunųjų sportininkų, išskyrus boksiningus, polinkį rodo ir S. Šukio tyrimai. Jie atskleidžia ir sportininkų, turinčių didesnę patirtį, palankesnę požūrį į sąžiningumą. Žemiausiai altruizmą, kaip ir tikėjimą, vertina realinio profilio mokyklos paaugliai.

Paauglių doriniai išgyvenimai. Išgyvenimai, kaip jautimų įsisąmoninimas, esmingai sie-

jasi su asmens dvasiniu tapsmu. Būtent jausmai dvasinį asmens santykį su pasauliu iškelia į patyrimų sritį (C. Rogers, K. Wojtyła ir kt.). Tačiau jie gali likti ir neįsisąmoninti. Kaip nurodo K. Izardas, „emocija gali sąmonėje egzistuoti nepriklausomai nuo kognityvių procesų ir būtent todėl žmogus gali emociškai reaguoti jos nesuvokdamas ir neišryškindamas“ (2000, p. 100). Tačiau giliausi asmens dvasinio pasaulio klodai atsiskleidžia, kai emocijos įsisąmoninamos, t. y. persmelkiamos teisingumo supratimu. Kitais žodžiais, „kuo nuodugniau vertes išgyvenant, atsispindi tikroji jų tvarka“ (K. Wojtyła, 1997, p. 291). Ch. Tayloras šį procesą vadina emocijų moraliniu interpretavimu. Tad išgyvenimai laikomi labai svarbiu vertybių internalizacijos mechanizmu. Taikant

Dodonovo testa, paaugliai rangavo emocinių išgyvenimų aprašymus pagal jų priimtinumą (jiems teikiamą malonumą). Tyrimo duomenimis, yra statistiškai reikšmingi įvairių profilių mokyklų paauglių altruistinių ($\chi^2 = 167,859$ df 78 $p < 0,000$), komunikacinių ($\chi^2 = 129,787$ df 78 $p < 0,000$), romantinių ($\chi^2 = 110,407$ df 78 $p < 0,009$), religinių ($\chi^2 = 109,950$ df 72 $p < 0,003$) ir tautinių ($\chi^2 = 96,935$ df 72 $p < 0,027$) išgyvenimų ryšiai. Suprantama, žmonių vertinimo lygis juose yra skirtingas, bet visi jie daugiau ar mažiau įsilieja į moralinių jausmų panoramą (5 lentelė).

Duomenys leidžia manyti, kad nė viena mokykla šiuo atžvilgiu neišsiskiria. Aukščiausiai moralinius išgyvenimus vertina katalikiškojo, bendrojo lavinimo ir ypač kaimo mokyklų moksleiviai, palankiausiai jie vertino altruistinius ir komunikacinius išgyvenimus. Panašūs ir meno bei realinės mokyklos paauglių vertinimai. Tik pastarųjų perdėm nepalankus požiūris į altruizmą (4 lentelė) ir empirines jo apraiškas, o meno mokyklos paauglių ambivalentis požiūris verčia abejoti šių išgyvenimų stabilumu. Pažymėtina, kad katalikiškojo ir bendrojo lavinimo mokyklų auklėtiniai teikia prioritetą religiniams ir tautiniams išgy-

venimams, pastaruosius išskiria ir jaunieji sportininkai. Atvirkščiai, tautiniai išgyvenimai labiausiai nepriimtini kaimo ir meno mokyklų auklėtiniams, religiniai – humanitarinio, meno, realinio, o altruistiniai jausmai – jaunimo mokyklos paaugliams. Jiems svarbiausi romantiniai išgyvenimai, kurie gali implikuoti ir seksualinį potraukį.

Tyrimas atskleidė, kad ne tik išgyvenimus, bet ir kai kuriuos jų šaltinius įvairių profilių mokyklų paaugliai skirtingai vertina. Tai pirmiausiai pasakytina apie draugus ($\chi^2 = 66,925$ df 36 $p < 0,001$), tikėjimą ($\chi^2 = 98,313$ df 36 $p < 0,000$), seksą ($\chi^2 = 164,423$ df 36 $p < 0,000$), narkotikus ($\chi^2 = 98,977$ df 36 $p < 0,000$), pramogas ($\chi^2 = 82,931$ df 36 $p < 0,000$). Nenustatyta statistiškai reikšmingų korelacijų su mokytojais ir tėvais kaip džiugių išgyvenimų stabiliais šaltiniais. Tad šie duomenys atliepia paauglių požiūriui į kitus asmenis (2 lentelė). Kaip skirtingo profilio mokyklų paaugliai vertina savo džiaugsmo šaltinius, nurodoma 6 lentelėje.

Lentelės duomenys yra savita komunikacinių išgyvenimų turinio panorama. Visų pirma joje išsiskiria paaugliai, skiriantys prioritetą tikėjimui (katalikiškojo profilio, kaimo bendrojo lavinimo mokyklos moksleiviai, kurie ir ki-

5 lentelė. Vyresniųjų paauglių skirstinys pagal moralinius išgyvenimus (rangų vidurkiai)

Profiliai \ Išgyvenimai	Religiniai	Altruistiniai	Komunikaciniai	Tautiniai	Romantiniai	Vidurkiai
Bendrojo lavinimo	4,53	3,24	3,55	4,64	3,56	3,90
Katalikiškasis	4,44	3,23	3,10	4,44	3,80	3,80
Realinis	5,15	2,92	2,78	4,94	3,85	3,92
Humanitarinis	5,44	3,24	2,72	5,09	3,84	4,96
Sporto	4,95	3,40	3,27	4,60	4,36	4,11
Meno	5,23	3,14	2,83	5,14	3,44	3,95
Kaimo bendrojo lavinimo	4,80	2,75	2,55	5,16	4,36	3,92
Jaunimo	4,82	4,06	3,48	5,00	3,21	4,11

6 lentelė. Įvairių profilių mokyklų paauglių skirstinys pagal džiaugsmo šaltinius (rangų vidurkiai)

Profiliai \ Džiaugsmo šaltiniai	Draugai	Tikėjimas	Pramogos	Narkotikai	Seksas
Bendrojo lavinimo	2,89	2,15	2,58	1,27	1,73
Katalikiškasis	3,16	2,72	3,01	1,17	1,49
Realinis	3,23	2,14	3,01	1,56	2,12
Humanitarinis	3,34	2,31	3,22	1,25	2,05
Sporto	2,84	2,12	2,69	1,26	1,83
Meno	3,25	2,07	3,02	1,32	1,74
Kaimo bendrojo lavinimo	3,17	2,58	2,79	1,24	1,89
Jaunimo	3,12	2,39	3,30	1,79	2,82

7 lentelė. Vyresniųjų paauglių, besimokančių įvairaus profilio mokyklose, savo elgesio vertinimai (rangų vidurkiai)

Elgesys \ Profiliai	Bendrojo lavinimo	Katalikiškasis	Realinis	Humanitarinis	Sporto	Meno	Kaimo bendrojo lavinimo	Jaunimo	Vidurkis	
Tikėjimas	tikėjimas Dievu	2,49	2,76	2,37	2,57	2,74	3,39	2,61	2,52	
	dvasinė vienybė	2,74	2,65	2,50	2,72	2,61	2,73	2,55	2,09	2,64
Orumas	pagarba	2,91	2,71	2,97	2,95	3,02	2,77	3,04	2,73	2,88
Jautrumas	užuojauta	2,83	2,68	2,75	2,90	2,93	2,92	2,87	2,73	2,82
Solidarumas	interesų derinimas	2,45	2,56	2,59	2,58	2,50	2,50	2,18	2,48	2,49
	tolerancija	2,56	2,62	2,79	2,75	2,53	2,76	2,44	2,36	2,64
Altruizmas	aukojimas	2,18	2,17	2,07	2,18	2,66	2,28	2,08	2,06	2,18
Atsakingumas	pareigų vykdymas	2,75	2,79	2,63	2,74	3,01	2,64	2,54	2,42	2,65
Sąžiningumas	tiesos sakymas	2,56	2,58	2,47	2,66	2,32	2,57	2,59	2,61	2,56
	ištikimybė	2,98	2,91	3,07	3,03	3,00	2,91	2,80	3,06	2,97

tais atvejais tikėjimą laikė reikšmingu dalyku, bei jaunimo mokyklos mokiniai) ir draugams (humanitarinio, meno, realinio profilio mokyklų auklėtiniai). Pastarieji, pasirodo, lengviau pasiduoda pramogų, narkotikų ir sekso vilionėms. Vėlgi ir juos pranoksta jaunimo mokyklos auklėtiniai, lyderiaujantys pagal visas minimas pozicijas, ypač ryškiai sekso srityje. Pažymėtina, kad į šias pinkles mažiau įsivėlė bendrojo lavinimo (miesto ir kaimo), katalikiškojo ir sporto profilių mokyklų ugdytiniai.

Paauglių savo elgesio vertinimai. Vertybių internalizacija įsitvirtina asmens poelgiais, veiksmis. Jų dorovinė prasmė, daugelio eti-

kų nuomone, motyvai. Todėl svarbus informacijos šaltinis yra pats asmuo. Tyrimai rodo, kad yra statistiškai reikšmingos paauglių, besimokančių įvairaus profilio mokyklose, savo solidarumo, sąžiningumo bei atsakingumo visų empirinių rodiklių vertinimų koreliacijos. Bet orumas, jautrumas, altruizmas, tikėjimas jau koreliuoja tik iš dalies (vienu empiriniu rodikliu). Lyginant su analogišku požiūriu į kitus žmones (paaugliai juos vertino pagal analogišką vertybių aprašą), matyti, kad išsiplėtė savo sąžiningumo ir orumo vertinimo koreliacijos. Tai galėjo suponuoti galimybė savo pasirinkimus grįsti vidaus, o ne išorės parametrais.

Duomenų pasiskirstymas pagal mokyklas pateikiamas 7 lentelėje.

Pažymėtina, kad visų mokyklų paaugliai savo poelgius vertina panašiai, palankiausiai – meno, sporto ir humanitarinio profilio mokyklų paaugliai. Žemiausiai savo poelgius vertina jaunimo mokyklos auklėtiniai ir kaimo bendrojo lavinimo mokyklos paaugliai. Lyginant jų duomenis su bendruoju savęs vertinimu, matyti tos pačios tendencijos: meno ir humanitarinio profilio mokyklų paaugliai save vertina aukščiausiai, o jaunimo ir kaimo – žemiausiai. Skiriasi tik katalikiškojo ir sporto mokyklų auklėtinių vertinimai. Pirmieji savo poelgius vertina kukliau, o sportininkai – atvirkesniau.

Greitinant savo poelgių vertinimą su analogišku kitų žmonių vertinimu, akivaizdu, kad tik jaunimo ir sporto mokyklų paaugliai vertina panašiai: jaunesni sportininkai kitus ir save aukščiau, o jaunimo mokyklų paaugliai – ir kitus, ir save žemiausiai. Tačiau meno ir kaimo bendrojo lavinimo mokyklų paaugliai vertina skirtingai: kaimo paaugliai kitus vertina aukščiau, o save žemiau; jaunesni menininkai – kitus žemiau, o save aukščiau. Panašiai kaip kaimo mokyklos paaugliai mano ir katalikiškojo profilio mokyklos auklėtiniai.

Iškeliant prioritetų pasirinkimą, pasakytina, kad sporto mokyklų mokiniai aukščiausiai vertina aukojimąsi (tai rodo ir S. Šukio tyrimai), pareigų atlikimą ir užuojautą. Pastebėtina, kad vertindami ir kitų poelgius, aukščiausią rangą jie skyrė altruizmui ir atsakingumui. Panašiai realinės mokyklos auklėtiniai aukščiausiai vertina solidarumą, bet žemiausiai – tikėjimą. Tuo tarpu meno mokyklų paaugliai, žemiausiai vertinę kitų tikėjimą, labiausiai save laiko tikinčiais. Toks ir jaunimo mokyklų paauglių sąži-

ningumo vertinimas. Kaip žinoma, toks vertinimas yra fragmentinis, o humanitarai stabiliai linksta į sąžiningumą.

Išvados

Mokyklos profilis nėra lemiamas vertybių internalizacijos veiksnys, bet turi jai didelę įtaką.

Pagal santykius su mikro- ir makroaplinka ryškėja tokios tendencijos:

- stipriausios pozicijos į Dievą ($\chi^2 = 185,568$ df 65 $p < 0,000$) ir Bažnyčią ($\chi^2 = 148,910$ df 52 $p < 0,000$) koreliacijos. Juos aukščiausiai vertina katalikiškųjų, bendrojo lavinimo, ypač kaimo, bei iš dalies sporto mokyklų auklėtiniai;

- santykiai su draugais ($\chi^2 = 122,048$ df 39 $p < 0,000$) yra svarbiausi humanitarinių ir kiek mažiau realinių bei meno mokyklų paaugliams;

- santykiai su savimi ($\chi^2 = 84,117$ df 39 $p < 0,000$) – meno ir humanitarinių mokyklų auklėtiniams;

- santykiai su tauta ($\chi^2 = 69,453$ df 39 $p < 0,002$) – sporto, bendrojo lavinimo ir katalikiškojo profilio mokyklų auklėtiniams;

- santykiai su motina ($\chi^2 = 62,953$ df 39 $p < 0,009$) – katalikiškųjų, kaimo bendrojo lavinimo ir realinių mokyklų mokiniams;

- su tėvu, mokytojais, priešinga lytimi statistiškai reikšmingų korelacijų nenustatyta.

Pagal vertybių pasirinkimą aiškėja tokie poslinkiai:

- tikėjimą aukščiausiai vertina katalikiškojo ir kaimo bendrojo lavinimo, o žemiausiai – realinio profilio ir jaunimo mokyklų auklėtiniai;

- altruizmą aukščiausiai vertina sporto bei iš dalies bendrojo lavinimo ir kaimo, žemiausiai – realinių, meno ir jaunimo mokyklų mokiniai;

- atsakingumą aukščiausiai vertina sporto, katalikiškųjų ir bendrojo lavinimo, žemiausiai – meno, jaunimo, kaimo bendrojo lavinimo mokyklų paaugliai;

- sąžiningumą ir jautrumą aukščiausiai vertina humanitarinio ir iš dalies katalikiškojo profilio, žemiausiai – jaunimo mokyklų auklėtiniai;

- orumą aukščiausiai – kaimo bendrojo lavinimo, sporto ir realinio, žemiausiai – jaunimo ir katalikiškojo profilio mokyklų moksleiviai;

- solidarumą aukščiausiai – realinių bei iš dalies humanitarinių, meno ir katalikiškųjų, o žemiausiai – jaunimo, bendrojo lavinimo ir kaimo mokyklų paaugliai.

Paaugliai iš humanitarinio, realinio, meno profilio mokyklų, aukščiausiai vertinę draugus, analogiškai vertina ne tik solidarumą, bet ir pragmas, narkotikus, seksą. Tačiau ir juos šiuo atžvilgiu lenkia jaunimo mokyklų auklėtiniai.

Paaugliai, aukščiau vertinę Dievą, Bažnyčią, tautą, iš dalies motiną (katalikiškųjų, bendrojo lavinimo ir sporto mokyklų mokinius), išreiškia pozityvesnę požiūrį į vertybes (ypač katalikiškojo profilio), bet savo elgesyje, išskyrus sportininkus, jų mato mažiau.

Į šias tendencijas reikėtų atkreipti dėmesį, keliant ugdymo tikslus profilinėmis mokykloms.

LITERATŪRA

1. Bitinas B. Ugdymo filosofija. Vilnius, 2000.
2. Bitinas B. Auklėjimo procesas. Šiauliai, 1995.
3. Maceina A. Pedagoginiai raštai. Kaunas, 1990.
4. Profilinis mokymas. Vilnius, 2000.
5. Šukys S. Sportinė veikla kaip paauglių vertybinių orientacijų, asmenybės savybių ir socialinio elgesio formavimosi veiksnys. Daktaro disertacijos santrauka. Kaunas, 2001.

6. Taylor Ch. Autentiškumo etika. Vilnius, 1996.
7. Tilindienė I. Sportinė veikla kaip paauglio santykio su savimi formavimosi sąlyga. Daktaro disertacijos santrauka. Kaunas, 2000.
8. Wojtyła K. Asmuo ir veiksmas. Vilnius, 1997.
9. Изард К. Психология эмоций. Санкт-Петербург, 2000.

INTERNALIZATION OF MORAL VALUES IN DIFFERENT TYPES OF SCHOOL

Elvyda Martišauskienė

Summary

Key notions: Values, internalization, type of school, evaluation, estimation.

The type of school has a significant influence on the process of internalization of learners' moral values. On the cognitive level this process is most successful in the learners of catholic, comprehensive and village schools. On the emotional level the results of different types of school are more alike and the differences are not so clearly marked.

Moral values give least joy to the learners of sport schools, youth and the humanitarian type of schools.

The learners of humanitarian type of school are the ones who consider their behaviour adequate to the moral standards. Young sportsmen display the best-balanced attitude towards both their believed moral values and their evaluation of their own moral behaviour.

Essential differences between the type of school and learners' estimation of altruism, responsibility, sensitivity, honesty, solidarity, dignity and faith were found, as well as the tendencies of relationships between micro and macro surroundings (with God, friends, one's self, nation, mother) were established.

Gauta 2001 10 26

Priimta 2001 12 26